

Interakce práva, ekonomie a vědy o managementu ve světle žádoucího posunu paradigmatu ve vědě obecně

1. Úvod

Právo, ekonomie a management jsou vědními disciplinami, které výrazně ovlivňují „chod“ i vývoj lidské společnosti. Tento nesporný fakt však implikuje tři zásadní otázky:

1. Respektují výše uvedené discipliny dostatečně poznatky dalších vědních disciplin, které přímo (např. politologie) či nepřímo (např. sociologie) determinují společenský děj?
2. Je působení výše uvedených vědních disciplin na společenský vývoj ve vzájemné interakci?
3. **Jsou paradigmatu výše uvedených vědních disciplin perspektivní, tzn. odrážejí pravdivě společenskou realitu a hlavně odpovídají skutečné potřebě dalšího vývoje lidské civilizace?**

Obávám se, že odpovědi na všechny výše uvedené otázky by byly spíše negativní! Nadcházející konference má za cíl hledat „cesty“ a prostředky k prohloubení interakce práva, ekonomie a managementu (tedy věnovat pozornost zejména problematice obsažené v druhé otázce). Účastníci konference by však také měli reagovat na první otázku a možná připustit určitou izolovanost práva, ekonomie a vědy o managementu vůči dalším relevantním vědním disciplinám a potažmo hledat, jak tuto izolovanost „odbourávat“! Osobně se totiž domnívám, že tím nejdůležitějším, čemu bychom měli dát nejen na této konferenci nejvyšší prioritu vědeckého zkoumání je aktuálnost paradigmatu práva, ekonomie a vědy o managementu, k čemuž nás vlastně poznatky dalších relevantních vědních disciplin nabádají! V snaze poodhalit roušku aktuálnosti stávajících paradigmat (pokusit se alespoň částečně reagovat na třetí otázku) rozhodl jsem se zpracovat následující příspěvek coby impuls k diskusi na konferenci o tom, co je opravdu pro námi zkoumané vědní discipliny a potažmo pro jejich interakci podstatné!! Lapidárně řečeno: pokusit se zhodnotit, zda není naše dosavadní chvályhodné úsilí o vzájemnou interakci zaměřeno správně, resp., zda nejsme stále v „zajetí“ již neplatných paradigmat?

Vzhled k náročnosti zvoleného úkolu se ve svém příspěvku nejdříve snažím shrnout obecné poznatky týkajícího se společenského vývoje a jeho zejména vědeckého vnímání. Následně se s ohledem odbornou profilaci věnuji podnětům vztáženým k ekonomii a vědě o managementu.

2. Charakteristika společenského vývoje a problematika jeho vnímání vědeckou komunitou

Ke konci 20. století nabyly obavy o životní prostředí a potažmo o perspektivní budoucnost lidské civilizace prvořadě důležitosti. Je nesporným faktem, že se stále větší naléhavostí čelíme globálních bezprecedentním problémům, jejichž řešení tradičními metodami a postupy je nereálné. Přitom nemá smyslu, a je současně krajně nezodpovědné, bagatelizovat závažnost těchto globálních problémů, vždyť biosféra i životy lidí jsou poškozovány alarmujícím způsobem a změny životního prostředí mohou být brzy nezvratné. Zkoumáme-li hlouběji globální problémy, nutně dospějeme k poznání, že tyto problémy nelze vnímat jako izolované, naopak je nezbytné k nim „přistupovat“ jako k problémům systémové povahy, to znamená, že jsou vzájemně propojeny.¹ Konečně tyto problémy je

¹ Např. devastace životního prostředí souvisí s prohlubující se nerovnováhou mezi bohatým Severem a chudým Jihem a rovněž s bezprecedentním demografickým vývojem a v neposlední řadě s fetišizací prorůstové ekonomické orientace.

nutno chápat pouze jako různé stránky jedné jediné krize, a tou je do velké míry krize vnímání. Tato krize je způsobena tím, že většina lidí a především lidmi vytvořené velké instituce jednají podle zastaralého vidění světa, na základě takového vnímání skutečnosti, které neodpovídá přelidněnému a globálně propojenému světu.

Přesto lze s jistým optimismem konstatovat, že existující globální problémy jsou řešitelné, ovšem za předpokladu radikálního posunu lidského vnímání, myšlení i měřítek hodnot. Nyní stojíme na počátku takových zásadních změn vidění světa, a to ve vědě i ve společenské praxi, které jsou tak radikální, že je snad lze srovnávat s Koperníkovou revolucí. Bohužel nutno současně přiznat, že většina čelních politiků, ale i vrcholových manažerů a dokonce i univerzitních profesorů a vědců nedospěla k poznání, že má-li naše civilizace vůbec přežít a potažmo mít perspektivní budoucnost, musíme hluboce změnit naše vnímání a myšlení.

Přestože svým charakterem tradiční vůdci nevidí vzájemné vztahy různých problémů, a tudíž odmítají uznat, jak jejich takzvaná řešení působí negativně na život budoucích generací, viděno systémově, jediná životaschopná řešení globálních problémů jsou ta, která jsou „udržitelná“. Pojem udržitelnosti se stal klíčovou představou nejen v ekologickém hnutí a je jednoznačně rozhodující perspektivní premisou. Poněkud zjednodušeně vyjádřeno to znamená velikou výzvu k vytváření udržitelné společnosti, tj. takového sociálního a kulturního prostředí, v němž žijící generace uspokojují své potřeby a očekávání, aniž by zmenšovali šance na žádoucí kvalitu života příštích generací.

2.1 Posun paradigmatu ve vědě

Dramatická změna chápání a myšlení se udala ve fyzice v průběhu prvních třech desetiletí 20. století. Tyto nové způsoby pojetí ve fyzice zapříčinily hlubokou inovaci pohledu „osvícených“ vědců na svět: od Descartova a Newtonova mechanistického pohledu na svět k pohledu holistickému, ekologickému.

Diskuze fyziků a filozofů, které trvaly více, jak následujících 50 let inspirovaly Thomase Kuhna k pojmu vědeckého „paradigmatu“, který definoval jako „sestavu úspěšných řešení a výsledků sdílených vědeckou komunitou a užívaných touto komunitou k vymezování legitimních problémů a způsobů jejich řešení“. T. Kuhn dospěl k poznání, že změny paradigmat neprobíhají plynule, ale skokově a nazval je „posuny paradigmat“.

V současnosti je posun paradigmatu ve fyzice vnímán vědeckou komunitou jako integrální součást mnohem rozsáhlejší kulturní transformace. Jde o změnu paradigmat nejenom ve vědě, ale i v celé lidské společnosti. Fritjof Capra se proto pokusil zobecnit Kuhnovu definici vědeckého paradigmatu na definici společenského paradigmatu jako „soustavu představ, hodnot, způsobů vnímání a praktik sdílených určitou komunitou, která pak vede ke zvláštnímu způsobu vidění reality. Komunita se na základě této vize organizuje.“²

2.2 Rámcová charakteristika „starého“ paradigmatu

Je třeba si uvědomit, že „staré“ paradigma jen velmi obtížně ustupuje, neboť determinovalo naše vnímání a myšlení po několik staletí, během nichž formovalo „vyspělou“ západní společnost a významně ovlivnilo prakticky celou lidskou civilizaci. Toto „staré“ paradigma obsahuje celou řadu hluboce zakořeněných idejí a hodnot, k nimž mj. náleží stále prolongované premisy o:

- vesmíru jako mechanické soustavě složené z elementárních stavebních částí, lidském těle jako „stroje“,
- životu jedince, zájmových skupin a organizací (dále jen OJ) jako kompetitivního boje o přežití,
- smysluplnosti neomezeného materiálního pokroku dosažitelného ekonomickým růstem a

² F. CAPRA (2004), s. 19.

- technicko-technologickým rozvojem,
- oprávněnosti a současně nezbytnosti patriarchálního uspořádání společnosti.

Všechny výše uvedené a další relevantní premisy byly nedávnými událostmi zpochybněny a jsou nyní podrobovány radikální revizi, bohužel jen částí vědecké komunity.

2.3 Rámcová charakteristika „nového“ paradigmatu

Podle „nového“ paradigmatu je svět chápán spíše jako integrovaný celek než jako soustava navzájem oddělených částí. S tím souvisí hluboké ekologické uvědomění zásadní vzájemné závislosti všech jevů a skutečnost, že jednotlivci, zájmové skupiny i OJ, tedy my všichni, jsme včlenění do cyklických procesů přírody a na těchto procesech zcela závisíme.

Zatímco podle „starého“ paradigmatu je člověk jakoby nad přírodou nebo mimo přírodu (tedy přírodě připisuje pouze instrumentální, tedy užitnou hodnotu) a současně vystupuje jako zdroj všech hodnot, v „novém“ paradigmatu není člověk oddělen od přírodního prostředí a svět je vnímán jako síť jevů, které jsou navzájem propojeny a závisejí na sobě. „Nové“ paradigma rovněž uznává vnitřní hodnotu všech živých bytostí a člověk je vnímán prostě jako jeden dílčí „pramen“ v síti života.

Velice podstatná pro „nové“ paradigma je skutečnost, že jde o paradigma s duchovním akcentem, neboť v souladu s ním člověk cítí smysl sounáležitosti, spojení s kosmem jako celkem a respektuje nadčasovou působnost přírodních zákonů.

Východiskem žádoucí změny paradigmatu je kladení otázek a vyslovení pochybnosti každému jednotlivému aspektu „starého“ paradigmatu. Patrně nebude třeba vše ze „starého“ paradigmatu odmítnout, ale předtím, než něco poznáme, musíme být ochotni vše zpochybnit. Je proto třeba zejména zkoumat do hloubky základy dosavadního vědeckého, industriálního a na růst orientovaného materialistického vidění světa a stylu života.

Žádoucí změna paradigmatu nevyžaduje pouze změnu našeho vnímání a myšlení, ale vyžaduje též změnu systému hodnot, což není vůbec jednoduchou záležitostí. V podstatě jde o posun od touhy po sebeuplatnění k integraci, ke sjednocení. Obě tyto tendence - sebeuplatnění i integrace - jsou dvěma zásadními aspekty všech živých systémů. Žádný z nich není sám o sobě dobrý nebo špatný. Co je dobré nebo zdravé, je dynamická rovnováha; co je špatné nebo nezdravé, je nerovnováha - přehnaný důraz na jednu z těchto tendencí a opomíjení tendence druhé.

Při pohledu na dosavadní kulturu „vyspělého“ Západu, lze konstatovat, že přehnaně akcentuje tendenci k sebeuplatňování až sebeprosazování a zanedbává tendenci k integraci, k sjednocení. To se projevuje jak v našem myšlení, tak v našich hodnotách. F. Capra výstižně protichůdné tendence porovnal, viz následující tabulka:³

myšlení		hodnoty	
sebeprosazování	integrace	sebeprosazování	integrace
racionální analýza redukcionismus lineární	intuitivní syntéza holizmus nelineární	expanze soutěž kvantita dominance	zachování spolupráce kvalita partnerství

Z výše uvedené tabulky stojí mj. za povšimnutí to, že hodnoty sebeprosazování - tj. soutěž, expanze a dominance - jsou obecně spojovány s muži. A je pravdou, že dosavadní převažující patriarchální společnost vnímá tyto vlastnosti nejenom příznivě, ale přináší mužům

³ F. CAPRA (2004), s. 23.

neoprávněně vyšší ekonomickou odměnu a podíl na politické moci. To je také jedním z důvodů, proč je posun k vyváženějšímu systému hodnot pro většinu lidí vyspělého Západu a zejména pro muže tak obtížný.

Uplatňování moci ve smyslu nadvlády nad ostatními je nepřiměřeným sebeprosazováním. Společenská struktura, v níž se uplatňuje, je struktura hierarchicky uspořádaná s muži na vyšších úrovních hierarchie a ženami na úrovních nižších.

Hierarchická společenská struktura je cizí pro „nové“ paradigma. Pro něj je příhodnější jiný typ struktury, totiž síť. Změna paradigmatu tedy zahrnuje též změnu v uspořádání společnosti od hierarchie k síti.

Obecně samozřejmě platí, že otázky vyznávané hodnotové orientace úzce souvisí s akceptovanou etikou. Jestliže je tedy „staré“ paradigma založeno na hodnotách soustředěných na člověka a „nové“ paradigma na hodnotách soustředěných na Zemi, jako celistvém „živém“ systému⁴, vyžaduje realizace žádoucího posunu paradigmatu také radikální změnu systému etiky. Pro „osvícené“ lidi je zřejmé, že nový systém etiky potřebujeme jako „sůl“, a to zvláště ve vědě, protože mnohé z toho, co vědci „objevují“ ve skutečnosti život nepodporuje ani nezachovává, ale spíše ničí.⁵ Potřeba zavést do vědy ekoetické normy se proto jeví jako vysoce naléhavá. Hodnoty nemohou nadále stát na periferii vědy a vědci musí začít odpovídat za svůj výzkum nejenom intelektuálně, ale též morálně.

Jelikož je středem „nového“ paradigmatu život, nemůže být nadále východiskem poznání pro ostatní vědy fyzika, jak tomu bylo a je ve „starém“ paradigmatu. Fyzika již ztratila úlohu vědy poskytující samotné základy popisu reality. Tato skutečnost však zdaleka není ještě vědeckou komunitou, natož společenskou praxí akceptována. Přesto je důležité si uvědomit, že paradigma ve vědě se již posunulo a jeho nejhlubší rovina reprezentuje posun od fyziky k společenským vědám, tedy k vědám o životě.

3. Poznámky k úloze ekonomie v souvislosti s žádoucím posunem paradigmatu ve vědě

Společenský pokrok je dlouhodobě téměř výhradně spatřován ve smyslu vědecko-technicko-technologického rozvoje a ekonomického růstu. To je ovšem zároveň klíčový mýtus ohrožující naši budoucnost, jenž je založen na premise: „Pokud bude ekonomika výkonnější, všechno bude dobré a naše budoucnost bude stále lepší; z rostoucího HDP lze financovat všechna potřebná zlepšení“.

Naštěstí čím dál více „osvícených“ odborníků se oprávněně dotazuje: Kam však vede tento pokrok? Jsou stále se zrychlující změny v souladu se zájmy většiny lidstva? Mýtus o pokroku v materializované podobě vzbuzuje stále větší pochybnosti a podobně je to s dalším mýtem o přednostech svobodného trhu, jenž zní: „Svobodný trh sám od sebe vyřeší prakticky veškeré problémy“.

⁴ Hodnotová orientace na Zemi, jako celistvém živém systému, uznává inherentní hodnotu všech dalších forem života vedle lidského na naší planetě. Všechny živé bytosti jsou členy ekologického společenství a jsou spolu propojeny sítí vzájemných vztahů.

⁵ Např. fyzici umožnili vznik zbraní, které jsou schopny vyhladit život na Zemi několikrát; chemici nepřímo způsobili kontaminaci globálnímu prostředí; biologové často vypouštějí do prostředí nové a neznámé typy mikroorganismů, aniž by znali jejich důsledky; ekonomové stále fetišizují ekonomický růst jako „modlu“ společenského pokroku; právníci se snaží reglementovat téměř vše „na papíře“, přičemž ztrácejí ze zřetele efektivnost výkonu práva; protagonisté vědy o managementu věnují téměř veškerou pozornost podnikovému managementu s cílem zvyšovat výkonnost za každou cenu, bez ohledu na negativní sociální a ekologické důsledky.

Jsem osobně přesvědčen, že prolongace výše uvedených mýtů ve smyslu známého motta „stále stejně, jen víc“ vede k patové situaci, z níž bude velice obtížné vybědnout. Rozhodně se z ní nebude možno dostat ještě větším úsilím napřeným týmž směrem, neboť by to vedlo k eskalaci a zhroucení a následně k novému začátku.

Aby tedy byly „zlomeny“ oba výše identifikované mýty, je nezbytné především zkoumat, jak různé společenské a hospodářské jevy účinkují na jednotlivce i globálně na lidstvo v duševním, psychosomatickém a také sociálním ohledu.

3.1 Nebezpečí strategie růstu

Dlouhodobě prolongovaná růstová strategie přivodila nám samým i Zemi, jako celistvému živému systému, celou řadu nebezpečných situací. Není na tom nic divného, když uznáme paralelnost mikrokosmu „člověk“ a makrokosmu „Země“.

Dříve než uvedu více argumentů o nebezpečích strategie růstu, považuji za nutné čtenářům připomenout užitečnou radu: v mnohém, co sami vytváříme našim rozumem, hledejme poučení v přírodě.

Tedy v souvislosti s tématem růstové strategie, v přírodě existují dva typy růstu: organický a exponenciální.⁶

Po seznámení se s charakteristikou dvou typů růstu v přírodě, musí soudný čtenář souhlasit s tím, že je znepokojivou skutečností fakt „opěvované“ strategie ekonomického růstu, neboť je typickým příkladem exponenciálního růstu. Stále ještě tvrdíme a utvrzujeme se, že ekonomika musí růst stále dál, jinak jde přece v lepším případě o stagnaci, v horším případě o krizi. Přitom největší nebezpečí globální katastrofy představuje právě požadavek neustálého ekonomického růstu, jelikož každý systém založený na exponenciálním růstu se z dlouhodobého hlediska „zhroutí“.

Téměř všichni současní političtí vůdci sice tvrdí, že chtějí a mají k dispozici „nástroje“ k regulaci ekonomického růstu, ale v praxi - a je jedno, zda jsou levicově či pravicově orientováni - dělají téměř všechno pro to, aby akcentovali rychlejší ekonomický růst, neboť tak alespoň získávají iluzi, že mohou svobodně jednat. Přitom doufají, že mohou v rámci systému růstu něco zachránit, když zajistí, aby se vyráběly „správné“ věci. V tom by snad také tkvěla určitá střednědobá šance; z dlouhodobého hlediska nám však nezbyvá než zkoumat problematiku ekonomického růstu od základu a také k ní tak přistupovat.

Dodatečný problém spočívá v tom, že v případě strategie růstu máme na růst v různých oblastech lidského bytí zcela odlišná měřítka. Zatímco vysoce oceňujeme ekonomický růst,

⁶ **Organický růst** je spojen s lidmi, zvířaty a rostlinami. Zpočátku je jejich růst působivě rychlý a posléze dosáhne - u člověka asi ve dvaceti letech - určité úrovně, na níž je už jen udržován. Vzniká tzv. průběžná rovnováha: Místo aby se dál expanzivně tvořily nové buňky, jsou pouze nahrazovány odumřelé. Tím vzorcem se bez výjimky řídí přirozený organický růst.

V přírodě však existuje ještě další model růstu, tzv. **exponenciální růst**. Všechno začíná pěkně pomalu, růst se však postupně zrychluje, až dosáhne zbesilého tempa. Tento druhý způsob růstu se tedy chová zcela opačně než organický růst a většinou se vyskytne tam, kde se v přírodě něco pokazí nebo je třeba odstranit nějakou nerovnováhu. Takto vzniká a vyvíjí se například rakovina, ale i lavina. Zpočátku je růst velice pomalý až nenápadný, postupně se však se a nakonec vyústí v katastrofu.

důsledně ignorujeme všechny osudové výzvy růstu **sociální zralosti**⁷, která má úzkou vazbu s duševní, duchovní a společensky vztahovou dimenzí lidského života. V ekonomice dosáhla fixace na ekonomický růst takové úrovně, že se v nouzi nejvyšší hovoří o nulovém nebo minusovém růstu, hlavně že je nějaký růst! Kdybychom však dosáhli patřičné úrovně sociální zralosti, museli bychom zpočátku potřebný kladný ekonomický růst skutečně změnit v nulový nebo „udržovací“, jak to dělá každý organismus, když dospěje. Avšak z tohoto pohledu jistě není náš ekonomický systém ještě zdaleka dospělý. Chová se už přespříliš dlouho jako „teenager“. Z exponenciálního ekonomického růstu se tak stává „nádor“.

V mikrokosmu a makrokosmu musí zdravý růst přejít na jinou kvalitativní úroveň, když dosáhl svého cíle. Ve zdravé lidské společnosti by se měl materiálně orientovaný ekonomický růst přeměnit v kulturní, stejně jako u člověka dochází, resp. by tak mělo být, k příslušné proměně tělesného růstu v duchovně-duševní růst. Na obou úrovních musí fázi růstu vystřídat fáze zrání. Tato zkouška zralosti nás z globálního hlediska čeká a je třeba zdůraznit, že je jedinou perspektivní strategií.

3.2 Nebezpečí z přeceňování možností svobodného trhu

Je všeobecně známo, že koncepci svobodného trhu vypracoval v 18. století Adam Smith jako příležitost, jak přinést štěstí v rámci liberalismu všem národům a všem jejich občanům. V současnosti sázejí na svobodný trh vlády téměř všech států na světě. Je však nejvyšší čas skoncovat s mýtem, že svobodný trh sám o sobě automaticky vyřeší všechny problémy. Momentálně jsme svědky toho, jak tento mezitím celosvětově akceptovaný mýtus zasazuje světu stále nové a stále obtížněji léčitelné „rány“.

Světové ekonomice i politice dnes vládou nadnárodní korporace a svobodný trh je zaklínadlo, jemuž se musejí „klanět“ všechny národy. Velkým a už ne tak vzdáleným cílem je svět jako jedna jediná zóna volného obchodu.

Stejně jako při nádorovém onemocnění není po jisté době až tak důležité, kde se nachází mateřský nádor a odkud vzešlo bujení, filióvky nadnárodních koncernů se rozmísťují po celém světě. Politici, kteří mají kontrolovat koncerny, se mnohdy ocitají v situaci onkologů. Jakmile se byt' jediná filióvka nadnárodního koncernu, nebo v případě lékařů metastáza nádoru, vymkne kontrole, prohrávají vlastně všichni (i když si to pochopitelně zvláště vlastníci a manažeři nadnárodních koncernů neuvědomují) a nekontrolované „bujení“ pokračuje.

Počátkem třetího tisíciletí se tyto koncerny dělí už o více jak dvě třetiny světového obchodu, tzn., že skončila doba národních koncernů a firem.⁸

Vyvíjející se ekonomický systém se označuje za neoliberalismus nebo turbokapitalismus. Metody neoliberalismu jsou určovány zákony peněz a nepodléhají žádné státní, nebo

⁷ **Sociální zralost** člověka je vědomé či nevědomé zachovávání základních principů chování a jednání (jež vychází ze stejných principů vnímání, poznávání a hodnocení), díky nimž se uchovává celistvost osobnosti. Tyto principy jsou založené na rozlišování mezi dobrem a zlem, správným a nesprávným, přičemž se člověk neorientuje jen na samotný cíl, který by měl být dosažen, v souladu s tímto myšlením, ale rovněž na použité prostředky a nástroje k dosažení tohoto cíle.

⁸ Např. roční výnos z prodeje společnosti General Motors je vyšší než HDP Izraele a obrat společnosti Exxon (Esso) převyšuje HNP Polska. Více jak 160 států má HDP nižší než roční výnos amerického řetězce supermarketů Wal-Mart. Americké ekonomice a tím také zbytku světa dominuje více jak 200 koncernů.

dokonce etické kontrole. Peníze vydělávají zase peníze; vše ostatní, rovněž člověk a jeho duchovní a společensky vztahový potenciál, klesá po příčkách hodnotového žebříčku stále hlouběji.

Nadnárodní koncerny svou finanční mentalitou stále významněji determinují nejen každodenní život člověka, nýbrž také společenské chování a hodnotovou orientaci.⁹

Morálku koncernů určují pouze a jedině finanční zájmy, není v ní místo pro soucit, ohleduplnost či obětavost, tedy pro tradiční základní lidské hodnoty. Nový koncernový řád se zaměřuje pouze na vládu nad konkrétním tržním segmentem. K tomu je pochopitelně nezbytné dosáhnout značné kapitálové síly. Ta se získává pohlcováním konkurentů, které má za následek racionalizační opatření jakými jsou zejména “downsizing” a “outsourcing”. Koncerny rostou, přestože neustále propouštějí zaměstnance. Ubývá loajálnosti vůči zaměstnancům; snižují se ohledy vůči místním pobočkám, regionům a jejich životnímu prostředí.

Koncerny si “vyděračskými” strategiemi vůči národním či regionálním vládám pro sebe vynucují výjimky v ochraně životního prostředí a zvláštní zvýhodnění, protože nedostanou-li je, jednoduše přemístí svá sídla do zahraničí nebo sníží počet pracovních míst. Ačkoli, díky těmto nátlakovým prostředkům, získávají spoustu vládních či municipálních subvencí a zvýhodnění, když nastane vážná krize, neberou si žádné “servítky”.¹⁰

To vše zase souvisí s hodnotou pro akcionáře, tzv. „shareholder value“. Ta se stává stále důležitějším kritériem. Co se nevyplácí, musí se okamžitě změnit nebo zrušit: Vždy se dá přistoupit k úsporným opatřením nebo přemístit provozní jednotku.¹¹

Pokud jsou za svou politiku nadnárodní koncerny kritizovány, argumentují tím, že se to už nedá dělat jinak, chce-li se někdo udržet celosvětovou konkurenceschopnost. Nicméně není třeba dokazovat, že stále “prozíravější” koncernová strategie přispívá rozhodující měrou k všeobecnému morálnímu úpadku.

Proto je naléhavě zapotřebí vytvořit alternativu ke kultuře chtivosti, holého materialismu a zběsilého konzumu, kterou vynalezly koncerny.

Východiskem řešení je odhalení omylu Adama Smitha, který předpokládal, že všechny trhy jsou založeny na důvěře a na společně sdílených hodnotách, jež uznávají víc než jen vlastní prospěch a dokonce se domníval, že trh je sám o sobě morální a že jej řídí neviditelná ruka.

⁹ Nadnárodní koncerny vyvolávají v lidech stále větší posedlost penězi a úspěchem. Formují tak etiku a materiální životní základnu. Sny a názory nám pak vnukají mediální koncerny, výchovu dětí přebírají učební programy softwarových koncernů atd.

¹⁰ Bezohledně zeštíhlují výrobu (tj. propouští zaměstnance), vyhledávají příležitosti, jak se vyhnout placení daní z příjmů atp.

¹¹ V horší variantě to vede k „zvěrstvům“ na lidech. Podle sloganu “just do it” vytvoří management koncernu ve své vlasti virtuální koncern s virtuálními pracovníky a veškerá produkce se převede na externí organizace působící v rozvojových zemích, kde pracují zaměstnanci za nepředstavitelně nízké mzdy a v děsivých pracovních podmínkách.

Trh ve skutečnosti nezná žádné hodnoty¹² a pokud je sociální zralost lidské populace taková jaká je, tedy velmi nízká - možná na stejné úrovni, jak ve starém Římě - pak se nelze divit, že se lidstvo ocitá na prahu globální katastrofy.¹³

Poté co ekonomický systém hodně dlouho determinoval politiku, bylo by nejspíš načase opět nastolit nadřazenost politiky ekonomice. Určitou konzistentní naději vzbuzuje fakt, že také na nejvyšší úrovni společenské pyramidy - tam, kde sídlí několik málo miliardářů - alespoň někteří docházejí k poznání, že to takhle v žádném případě nejde dál.

Nicméně, nehledě na naléhavou potřebu zásadní změny ekonomického vnímání a myšlení, řešení spočívají přirozeně také v hospodářsko-politické oblasti. Politici by měli konečně sebrat odvalu a učinit řadu nepopulárních opatření a především dokázat opodstatněnost jejich aplikaci nefalšovanou argumentací před občany.¹⁴

4. Perspektivní posun paradigmatu v managementu

Z identifikovaných posunů paradigmatu v managementu se mi jeví jako skutečně perspektivní posun od modelu „lidských vztahů“ a „lidských zdrojů“ k modelu „princiálního vedení“. Modely lidských vztahů a lidských zdrojů jsou založeny na správném „zacházení“ s lidmi a s jejich správným využíváním pro dosahování individuálních, skupinových i organizačních cílů.

Model principiálního vedení zahrnuje principy modelu lidských vztahů a lidských zdrojů, ale jde mnohem dále, neboť se zabývá problematikou, jak lidem pomoci najít smysl a naplnění jejich existence, a to na základě pochopení faktu, že v konečném důsledku bude vždy a za všech okolností rozhodující působení přírodních zákonů a mentálních principů.

V prostředí OJ vytvořených lidmi za účelem plnění smysluplného poslání se model principiálního vedení dá rámcově charakterizovat jako rozvoj pracovníků, kteří jsou vybaveni širší pravomocí a přitom se jejich rozvoj opírá o společně sdílený systém hodnot vycházející z mentálních principů a o následné využití potenciálu těchto pracovníků v konkurenci v rámci globální ekonomiky. Jelikož v globální ekonomice nemůže být OJ konkurenceschopná, aniž by její produkce nebyla vysoce kvalitní a produkční náklady nízké, je třeba se vážně zamyslet nad tím, co rozhodujícím způsobem oba limitující jevy determinuje. S.R. Covey¹⁵ je přesvědčen, že je to organizační kultura založená na „vysoké důvěře“. Dosažení vysoké důvěry v OJ umožňuje uvnitř i mimo OJ navazovat účelné vztahy s pracovníky, se zákazníky, s dodavateli atd. (obecně vyjádřeno tedy se všemi „stakeholders“). Tuto žádoucí kulturu vysoké důvěry, postavenou na důvěryhodnosti vlastníka(ů), manažerů i všech dalších pracovníků OJ nelze vybudovat bez orientace na mentální principy. Platí, že důvěra je produktem mentálních principů.¹⁶

¹² Zbraně jdou na odbyt stejně jako léky; možností trhu dovedou využívat stejně dobře kriminálníci, jak to dokazuje skvěle prosperující obchod s drogami, orgány a lidmi. Kromě toho, jak se zřetelně rýsuje, trh podporuje krátkozraké, neekologické hospodaření. Chová se nemilosrdně k nemocným a postiženým, pokud není krocen příslušnými zákony. A hlavně ignoruje otázku po smyslu života. Co má odbyt, vyrábí se a opatřuje bez ohledu na cokoli. Když je poptávka po pracovních nebo sexuálních otrocích, vznikne příslušný trh a ten se nechová vůbec eticky.

¹³ Momentálně není vůbec jisté, zda experiment zvaný „svobodný světový trh“ ztroskotá dřív na ekologické katastrofě, nebo na politické radikalizaci obětí.

¹⁴ Jde mj. o zdanění peněžního styku, ekologickou daňovou reformu, ceny energií pokrývající náklady na její výrobu, omezované čerpání neobnovitelných zdrojů.

¹⁵ GIBSON, R. (2000), s. 49–56.

¹⁶ K těmto principům patří principy integrity, čestnosti, tolerance, trpělivosti, poctivosti, odvahy a statečnosti a

Jsou to principy zcela samozřejmé, jež jsou odvozeny z přírodních zákonů, a tudíž platí bez ohledu na to, zda jsou či nejsou akceptovány. S.R. Covey je nazývá principy „*magnetického severu*“, protože se nikdy nemění. Jsou vždy na místě, vždy spolehlivé jako „magnetický sever“ na střelce kompasu. A dávají jakékoliv OJ zcela neomylný směr. Jsou to také principy, které nikdo nezpochybňuje. Všichni se k nim hlásí, neboť jsou výsledkem jakéhosi univerzálního zdravého rozumu.

„Osvícené“ managementy OJ s vyšší manažerskou způsobilostí, začínají o těchto principech uvažovat a snaží se je integrovat do vlastní organizační kultury. Uvědomují si, že právě kultura vysoké důvěry, resp. spolupráce s důvěryhodnými lidmi, je stabilizačním jádrem úspěšnosti v nejisté budoucnosti. S.R. Covey dokonce tvrdí, že vybudování kultury vysoké důvěry bude nutnou podmínkou pro přežití OJ v rozvinuté globální ekonomice. Jedině při existenci kultury vysoké důvěry může být bez obav delegována pravomoc výkonným pracovníkům, a tím zároveň vytvářeny předpoklady pro jejich tvůrčí motivaci na jedné straně a pro efektivní strategické zaměření práce vrcholového managementu OJ na straně druhé.

Principiální vedení tedy pomáhá všem v OJ, aby v tom, co činí, našli smysl a naplnění života. Aby věřili ve svůj skrytý potenciál. Většina lidí je totiž schopna dosahovat mnohem lepších výsledků, než na které jsou zvyklí, resp. je od nich požadováno, nebo jim to dokonce dovoluje jimi zastávaná pracovní funkce.

Prosadit nové paradigma managementu, vycházející z principiálního vedení, vyžaduje změnit myšlení a jednání managementu OJ. Vyžaduje však také vymanění se z „krunýře“ dlouhodobě zažitého „starého“ paradigmatu v managementu, jenž má v sobě prvky sobectví, využívání druhých ve svůj prospěch, autoritářství.

Pro „staré“ paradigma managementu je příslovecné mnoho frází a krásných slov, málo skutečných činů. V důsledku toho panuje nedůvěra, přemíra cynismu mezi lidmi, ale i v nich samých.

Posun k novému paradigmatu managementu je proces, který vyžaduje hodně trpělivosti, protože se musí postupovat v souladu s principem „zevnitř ven“. Každý vlastník, manažer i pracovník OJ musí změnit své přesvědčení a uvažování, aby byl osobně orientován na mentální principy. V OJ je nezbytné proniknout až na individuální úroveň, přičemž nejmoudřejší je začít od vrcholových manažerů. Není to však vždy podmínkou nevyhnutelnou.

Realizovat naznačený posun paradigmatu je velice obtížné, možné to ale je, pokud je chování a jednání managementu OJ, zejména vrcholového, příkladné.¹⁷

K podpoře snah o prosazení paradigmatu principiálního vedení do výkonu a rozvoje poslání OJ je vhodné zdůraznit, že:

- to bude patrně jediná „cesta“, jak se dá ve společnosti znalostí a v globální ekonomice dopracovat dlouhodobého úspěchu;
- vybudování kultury vysoké důvěry vyvolává „imunitní“ reakci ve stresových či dokonce krizových situacích, neboť taková kultura stmeluje lidské snažení a zdroje k překonání krize.

princip „zevnitř ven“.

¹⁷ Příkladné chování a jednání managementu OJ by se např. mělo projevovat tím, že zapojuje mentální principy do všech svých struktur a systémů, shromažďuje a sdílí informace a znalosti, odměňuje a povyšuje lidi podle jejich skutečných přínosů a reaguje pozitivně na iniciativu lidí zdola. Příkladný management vysílá jasné a srozumitelné signály o své důslednosti dodržovat a prosazovat kulturu vysoké důvěry mj. tím, že trvá na tom, aby každý jedinec, tým, útvar pravidelně, alespoň jednou ročně, skládal účty z dodržování mentálních principů.

Je zřejmé, že k principiálnímu vedení v OJ nelze dospět bez moderních vůdčích osobností. Určitá absence takových vůdců je ovšem zásadní problém. Zakořeněné staré paradigma managementu totiž „plodilo“ a ve skutečnosti stále „plodí“ manažery a vůdce obdařené vším možným jen ne se sklonem k důvěře v lidi. Samozřejmě, že i zde platí ono známé „výjimka podporuje pravidlo“, ale popravdě, upřímný a principiální vedoucí pracovník to v naší společnosti příliš vysoko zatím „nedotáhne“. Nicméně zvyšující se tlak globální konkurence, rostoucí zkušenosti s množícími se neúspěchy nekalých manažerských praktik povedou ke změnám přístupů a postojů v hodnocení kvality manažerů a vůdců. S.R. Covey dokonce věří, že budoucí vůdčí osobnosti si budou cenit mentálních principů více než svých OJ. Tím totiž, možná pro někoho paradoxně, svým OJ nejlépe poslouží. Budou to muži a ženy vyznačující se jak charakterem, tak způsobilostí. Tedy lidé hluboce a nepřetržitě pečující o svůj osobní a profesní růst. Lidé rozšiřující si své schopnosti, osvojující si nové znalosti, kteří čtou, naslouchají empaticky druhým, a kteří se neustále učí. Podstatné však je, že se budou vždy chovat a jednat v souladu s mentálními principy a na základě těchto principů „řídít“ své OJ.

4. Závěr

Na konferenci diskutovaná problematika interakce práva, ekonomie a vědy o managementu by měla reagovat na, v úvodu tohoto příspěvku uvedené tři otázky, z nichž nejdůležitější je otázka aktuálnosti paradigmat zkoumaných vědních disciplin.

Jelikož je v úvodu příspěvku hypoteticky zpochybněna aktuálnost paradigmat všech tří zkoumaných vědních disciplin, je další text příspěvku věnován zejména problematice žádoucího posunu paradigmatu ve vědě obecně a potažmo, s ohledem na autorovu odbornou profilaci, podnětům k žádoucímu posunu paradigmat v ekonomii a vědě o managementu.

Z hlediska obecného pohledu na posun paradigmatu ve vědě vyplývá nezbytnost překonat krizi vnímání reality světa vážně ohroženého vzájemně souvisejícími globálními problémy. Věda a potažmo společenská praxe potřebuje „vstřebat“ takové paradigma, které je svou podstatou duchovně orientované, přičemž vnímá vnitřní hodnotu všech živých bytostí, včetně člověka jako pouhých součástí přírody a svět je chápán jako síť jevů, které jsou navzájem propojeny a závisejí na sobě.

Žádoucí posun vědeckého paradigmatu vyžaduje předně zpochybnění a hluboké zkoumání každého jednotlivého aspektu „starého“ paradigmatu, které je založeno na materialistickém vidění světa a stylu života. Rovněž vyžaduje nejen zásadní změnu vnímání a myšlení, ale též změnu systému hodnotové společenské orientace od sebeuplatnění až sebeprosazování k integraci a v neposlední řadě opuštění hierarchických struktur a implementaci síťově uspořádaných struktur, v níž bude nastolena relativní rovnováha mužského a ženského principu.

Jelikož je středem „nového“ paradigmatu život, nemůže být nadále východiskem poznání reality pro ostatní vědy fyzika, ale společensko vědní disciplíny.

Podněty k posunu paradigmatu k ekonomii se soustředí na prolongované mýty o užitečnosti ekonomického růstu a možnostech svobodného trhu. V této souvislosti se doporučuje opustit prorůstovou „exponenciální“ strategii, vedoucí z dlouhodobého hlediska ke katastrofálním důsledkům a přejít ke strategii „organického“ růstu, jejíž podstatou je, po dosažení udržitelné úrovně ekonomické výkonnosti, kulturní a duchovní společenské „zrání“. Jelikož chybné výchozí a nadále prolongované vnímání možnosti regulace ekonomiky prostřednictvím svobodného trhu umožnilo nadnárodním koncernům světovou nadvládu, vedoucí rovněž do globální pasti, navrhuje se nadřazenost „osvícené“ politiky ekonomice, podpořené důrazem

na radikální změnu ekonomického vnímání a využití ekonomické moci některých zdravě uvažujících lidí na špičce společenské hierarchie.

Podnět k posunu paradigmatu ve vědě o managementu je založen na posunu od managementu lidských zdrojů a lidských vztahů k principiálnímu vedení. Zatímco dosavadní převažující paradigma je založeno na rozporu slov a činů, „nové“ paradigma se opírá o návrat k respektování nadčasových přírodních zákonů a potažmo mentálních principů. Žádoucí posun paradigmatu vyžaduje důsledné formování kultury vysoké vzájemné kultury v zájmových skupinách a v OJ a příkladné jednání a chování moderně orientovaných vůdců, založené na respektu k působnosti přírodních zákonů a na důsledném dodržování a prosazování mentálních principů, v prvé řadě principu integrity, jenž staví na souladu myšlení, vyjadřování a jednání.

Literatura

- CAPRA, F. *Tkáň života. Nová syntéza mysli a hmoty*. Praha : Academia, 2004. 290 s. ISBN 80-200-1169-2.
- DSHLKE R. *Čím onemocněl svět. Moderní mýty ohrožují naši budoucnost*. Praha : Euromedia Group, k.s. – Ikar, 2004. 270 s. ISBN 80-249-0380-6.
- GIBSON, R. (ed.) *Rethinking the Future. Nový obraz budoucnosti*. 2. vyd. Praha : Management Press, 2000. 261 s. ISBN 80-7261-036-8.
- VÁGNER, I. *Systém managementu*. 2. přepr. vyd. Brno : VMU, 2007, 432 s. ISBN 978-80-210-4264-3.

Cizojazyčná anotace

The aim of this contribution is to recall the discussion about a validity of the contemporary paradigm within law, economics and management. The first part of this contribution is devoted the advisable paradigm shift within a science in general. The second one brings some suggestions for the paradigm shift within economics and focused an attention on the economic growth and the free market. The third one characterizes the advisable paradigm shift from the human resource and human relationships management to the principal leadership.

Prof. Ing. Ivan Vágner, CSc., MBA
Masarykova univerzita v Brně
Právnická fakulta
Veveří 70, 611 80 Brno
tel.: 549498082
mail: vagner@law.muni.cz